

Лариса ШЕВЦОВА,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Житомирський торговельно-економічний
фаховий коледж ДТЕУ)
lshevtsova@ukr.net

Ольга ВАЛЕНКЕВИЧ,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня
вищої освіти кафедри професійно-педагогічної,
спеціальної освіти, андрагогіки та управління
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті висвітлено питання формування естетичної компетентності засобами української мови. Це передбачає складний процес формування компетентностей, набутих завдяки системі знань, умінь, навичок з української мови. Розглядаються основи методичних компетентностей, процес їх формування, визначено основні вміння та навички, що цьому сприятимуть, указується на особливості критеріїв відповідності компетентностей ключових вимогам.

Ключові слова: естетична компетентність, компетентнісне навчання, методика навчання української мови, критерії компетентностей.

The article deals with the issue of creating the professional competence of future philology teachers, which involves a complex process of forming the competences acquired through the system of knowledge, skills, philology skills and teaching methods of the Ukrainian language. There are described the basics of methodical competencies, the process of their formation, the basic skills are determined, also there are indicated the peculiarities criteria of the competencies compliance with the key requirements.

Keywords: aesthetic competence, competence teaching, Ukrainian language teaching method, competence criteria.

Постановка проблеми.

Закон України «Про освіту», стандарти освіти Нової української школи ставлять по-новому питання естетичного виховання, уточнюють поняття структури естетичної компетентності, що повинна бути результатом естетичної освіти, дають визначення ефективних форм її формування в учнів. Важливою складовою частиною всебічного гармонійного розвитку особистості є формування естетичного сприймання навколишнього світу. Естетична компетентність залежить від естетичного виховання, безпосередньо спрямованого на формування здатності сприймати і відтворювати дійсність відповідно до законів краси в усіх сферах діяльності людини. Формування естетичної компетентності можливе не лише на уроках української мови, а й у позаурочний час, під час відвідування музеїв, виставок образотворчого мистецтва, концертних залів тощо, у чому простежується

тісний зв'язок з багатьма галузями педагогіки, наприклад, з музейною педагогікою. Однак українській мові як засобу комунікації надається в цьому питанні особливого значення.

Мета статті – визначити критерії, що впливають на формування естетичної компетентності учнів у процесі набуття навичок володіння українською мовою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теорія компетентнісного підходу в освіті розроблялася і була представлена у працях багатьох учених - Р. Бадера, Д. Мертенса, Б.Оскарсона, А. Шелтена. Українські дослідження компетентнісного підходу в сучасній освіті відобразили вчені І. Бех, Н. Бібік, Л. Ващенко, Л. Гуцан, І. Єрмаков, О. Литовченко, О.Локшина, О. Овчарук, Л. Паращенко, О. Пометун, К. Рудніцька, О. Савченко, С. Трубачова та інші. Концептуальні засади реалізації компетентнісного підходу висвітлено у працях Н.Нагорної, М. Нагач, А. Усачової; методичні аспекти формування професійної компетентності досліджували Л. Артюшкіна, А. Маркова, І. Зимня; тлумаченню понять «компетенція» та «компетентність» присвячені праці Дж. Равена, В. Введенського, Н. Бібік.

Проблемі компетентнісного підходу, зокрема формуванню естетичної компетентності в українській методиці, присвятили праці Л.Айзікова, Р. Арцишевський, П. Вербицька, А.Карам, О. Кучер, Т. Ладиченко, Л. Малінська, Л. Михайлова, А. Нікітін, В. Оржеховський, П.Пайдуков, О. Пометун, І.Ревенко та інші вчені.

Питання формування інших компетентностей, зокрема громадянської, аналізували Р. Арцишевський, П. Вербицька, О. Кучер, Т. Ладиченко, А. Нікітін, В. Оржеховський, О. Пометун, Т. Ремех, С. Рябов, Т. Смагіна, К. Чорна та інші вчені.

Виклад основного матеріалу.

Згідно з останніми дослідженнями педагогів та методистів (А.Карам, Т. Ладиченко, Л. Малінська та інші), естетичну компетентність слід визначити як здатність особистості сприймати і розуміти прекрасне у повсякденному житті, мистецтві, природі та прагнення й уміння будувати своє життя за законами краси. Поняття «естетична компетентність» використовується для відображення ставлення особистості до різних сторін навколишньої дійсності.

Виходимо з усвідомлення того, що до поняття «компетентність» відносимо «якісні особистісні новоутворення – знання, вміння, навички, внутрішні потреби, досвід, ціннісні орієнтації» (О. Кучерук) [5].

Ще в 70-ті роки ХХ ст. в Америці формувалась освіта, орієнтована на компетенції стосовно теорії мови, трансформативної граматики. Н. Хомський у праці «Мова та мислення» вказує на відмінність між компетенцією (знанням своєї мови мовцем – слухачем) і вживанням (реальним використанням мови в конкретних ситуаціях). У дійсності вживання не є безпосереднім відображенням компетенції.

Дуже важливо, щоб компетентнісний підхід був реалізований у навчанні української мови. В основу оновленого змісту загальної освіти як основні його цілі слід покласти розвиток в учнів ключових компетентностей. У цьому разі зміст та результат освіти стануть новою системою універсальних знань, умінь та навичок, з'явиться досвід самостійної діяльності та особистої відповідальності учнів, сформується сучасні ключові компетентності. Слід звернутися до концепції Гумбольдта про приховану компетенцію як систему процесів породження мови та мовлення. За Н. Хомським, автором праці «Мова та мислення», «вживання мови» в дійсності пов'язане з мисленням, з реакцією на використання мови, з навичками тощо, тобто з самим мовцем, з досвідом самої людини. Це говорить про

існування додаткових факторів. Таким чином, ще в 60-ті роки минулого століття закладене розуміння відмінностей між «компетенцією» та «компетентністю». Останнє поняття трактується як заснований на знаннях, інтелектуально та особистісно зумовлений досвід соціально-професійної життєдіяльності людини. В 70-90-ті роки минулого століття починається використання категорії «компетенція» / «компетентність» в теорії та практиці навчання української мови, в навчанні спілкуванню. У роботі Дж. Равена «Компетентність у сучасному суспільстві» дається визначення компетентності як явища, що складається з багатьох відносно незалежних один від одного компонентів, що стосуються когнітивної чи емоційної сфер, та які можуть замінити один одного як складові ефективної поведінки.

Компетентнісне навчання мови передбачає діяльнісний підхід до навчання, морально-етичну й естетичну освіту. Це відображається у критеріях відповідності естетичної компетентності основним вимогам.

Загальнокультурний критерій. Студенту слід мати різнобічну освіту, володіти широкими та глибокими естетичними вміннями та навичками. Загальнокультурний критерій передбачає: загальну освіту й обізнаність у всіх сферах життя, інформованість у галузі культурних новин, культуру мовлення.

Загальнопредметний критерій. Студент повинен володіти змістом навчального предмету української мови на рівні сучасної науки, добирати професійну інформацію естетичного характеру відповідно до поставленої навчальної мети. Для цього необхідно досконало володіти змістом навчального матеріалу, оперувати сучасною теорією та практикою, знати та враховувати фактори успішної діяльності.

Комунікативний критерій. Головною частиною діяльності студента є особистісне спілкування. Комунікативна компетентність студентів виявляється у спілкуванні з іншими, увазі до їхніх потреб, емоційній чуйності, швидкому зворотному зв'язку, доброзичливому та конструктивному стилі спілкування, естетичному сприйманні дійсності. Важлива роль відводиться культурі мовлення.

Особистісний критерій. Якість спілкування студента за допомогою української мови залежить від його особистісних властивостей. Ураховується естетичний вплив мовця на слухача, відчуття прекрасного у навколишньому світі, особистісна зрілість та відповідальність за сказане. Важливу роль відіграє набуття специфічних властивостей: організованості, відповідальності, ініціативності, вимогливості, справедливості, гнучкості думок, інтелектуальної активності, креативності. Не останню роль відіграють психофізіологічні здатності студента: спокійна нервова система, високий емоційно-вольовий тонус, працездатність, можливість здолати психологічно-емоційне навантаження.

Критерій саморозвитку та самоосвіти. Професійний потенціал студента постійно формується. Накопичення професійної майстерності, вміння побачити в ній прекрасне повинні відбуватися на основі критичного та вимогливого ставлення до себе й до своєї діяльності. Професійне зростання можливе за умови постійного вивчення передового досвіду, ознайомлення та обговорення новинок літератури, самостійного ознайомлення з творами мистецтва, завдяки самоаналізу й удосконаленню власної діяльності. Важливу роль у цьому разі відіграють самокритичність, вимогливість до себе, потреба в оновленні теоретичного й практичного досвіду діяльності, схильність до інноваційної діяльності, здатність до вивчення нового.

Змістовий критерій визначається всією сумою необхідних для здійснення комунікації знань, умінь та навичок. Студент на заняттях з української мови та в щоденному спілкуванні повинен вільно володіти програмним та додатковим мовним матеріалом, вдало його

використовувати в різних ситуаціях, застосовувати в мовленні різні синтаксичні конструкції, багатий лексичний та фразеологічний матеріал відповідно до ситуації спілкування. Важливу роль відіграє культура мовлення, відчуття прекрасного. Цей критерій вимагає володіння знаннями з філології, змістом мовленнєвої діяльності, а також важливим є знання норм вербальної та невербальної поведінки, знання форм та способів спілкування, володіння основами взаємного обміну інформацією між викладачем та студентом.

Мотиваційний критерій. Діяльність людини викликана внутрішніми мотивами, тобто спонукальними причинами вчинків. Тому для якісного комунікативного спілкування студенту слід мати мотивацію щодо професійної діяльності, відчувати прекрасне у навколишньому світі. Студентам необхідно почуватися корисними для суспільства, відчувати потребу у вираженні набутих професійних умінь та навичок. Важливим є прагнення до збагачення знань, усвідомлення підвищених вимог суспільства щодо ролі української мови, готовність до подолання труднощів у здійсненні професійної діяльності, прагнення до самовдосконалення та самореалізації.

Діяльнісний критерій. Естетична компетентність студентів потребує практичного виявлення, діяльнісного навантаження. Це пріоритетна мета, до якої повинен прагнути кожен, хто володіє українською мовою, відображення комунікативної компетентності. Важливим є вміння планувати, здійснювати й аналізувати інтерактивні види діяльності, застосовувати методи, прийоми та засоби навчання, вибирати необхідну форму комунікативної діяльності з іншими, вміло користуватися рідною мовою.

Когнітивний критерій відображає повноту та дієвість набутих естетичних умінь, знання комунікативної культури. Студентам слід знати психологічні можливості особистості, засоби впливу на аудиторію, вміти справляти позитивне враження та формувати імідж, володіти комунікативною культурою. Цей критерій призначений для діагностування рівня сформованості знань. Показниками когнітивного критерію є оволодіння важливими естетичними знаннями: науковими, методичними, психолого-педагогічними, проєктувальними, технологічними.

Рефлексивний критерій полягає в осмисленні закономірностей та умов здійснення комунікативної діяльності, естетичного впливу, врахування зворотного зв'язку в спілкуванні з іншими. Для студентів важливо вміти свідомо контролювати результати своєї діяльності, рівень власного розвитку, динаміку естетичного зростання. Студент повинен контролювати свій рівень знань, на основі постійного контролю прогнозувати дієві види спілкування, естетичного впливу, слідкувати за своїми змінами у володінні навичками спілкування рідною мовою.

Компетентнісний підхід у навчанні української мови зміщує акценти з процесу накопичення нормативно визначених знань, набуття умінь та навичок здобувачів освіти у сферу формування і розвитку здатності практично діяти та творчо застосовувати засвоєні знання і досвід у різних життєвих ситуаціях. Це вимагає від викладача змінити підхід до своєї навчально-виховної діяльності, що виконувала в основному інформаційну роль, зосередитися на організаційно-керівному аспекті. Якщо інформаційна роль полягала у «ретрансляції знань», то тепер викладач набуває нової ролі – організатора освітньої діяльності. Змінюється також модель поведінки студента. Раніше йому відводилася роль пасивного засвоювача знань, тепер це функція дослідницької активної, самостійної та самоосвітньої діяльності. Процес навчання доповнюється розвивальною функцією, інтегрованими видами діяльності. Цей процес відбувається під час навчання, охоплює знання, вміння, навички, ставлення, досвід діяльності й поведінкові моделі особистості. За

умови класичного підходу до навчання сценарій практичного заняття розгортається приблизно за етапами: повідомлення викладачем теми, мети заняття, пояснення її необхідності в житті, розповідь та ілюстрація теми. Під час реалізації компетентнісного навчання викладення нової теми ґрунтується на проблемному та діяльнісному підходах. Заняття варто розпочинати з проблемного питання чи проблемної ситуації. Учні повинні висловити власні гіпотези, які надалі викладач пропонує студентам перевірити на практиці. У процесі дослідження обирається правильна гіпотеза з пошуком відповідей щодо варіантів розв'язання проблемного питання. Головним чином реалізація компетентнісного навчання відбувається через уміння викладача вести проблемний діалог, організувати взаємодію учнів та здійснювати формувальне оцінювання. Велику роль при цьому відіграють електронні ресурси, матеріали для вправ, наочність, моделі, електронні презентації навчального матеріалу тощо. Під час реалізації естетичного підходу до навчання української мови важливу роль відіграє емоційний вплив на студента, що стає можливим за умови використання музичних записів, творів образотворчого мистецтва, попереднього відвідування музеїв, театрів, виставок тощо.

Висновки. Таким чином, естетичний компетентнісний підхід до навчання української мови враховує багато особливостей щодо планування, створення та реалізації мовленнєвого висловлювання студента засобами української мови, врахування яких необхідне для досконалого спілкування на необхідному рівні. Студенту слід урахувати цілий ряд критеріїв (змістовий, діяльнісний, когнітивний, рефлексивний тощо) комунікативної компетентності, постійно працювати над оволодінням досконалим мовленнєвим висловлюванням. Оскільки відображенням результату компетенцій є набуття компетентності, що охоплює особистісну характеристику, то важливим є ставлення студента до предмета своєї діяльності. Компетенції стають важливими під час здійснення естетичного впливу на заняттях з української мови як реальні вимоги до володіння мовою, окреслення знань, способів діяльності, досвіду творчої діяльності, ставлення до життєвих цінностей, естетичних якостей особистості. Емоційний вплив на студента відіграє одну з головних ролей за умови формування естетичної компетентності. Названі вище критерії допомагають увиразнити аспекти діяльності викладача, спрямувати її, визначити основні акценти. У подальшому необхідно розглянути вплив кожного з критеріїв на формування естетичної компетентності студентів, накреслити основні напрямки роботи.

Список використаних джерел та літератури

1. Айзікова Л. В. Компетенція та компетентність: до визначення понять у пошуках зарубіжних дослідників. *Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського*: зб. наук. праць. Одеса: ПНПУ ім. К. Д. Ушинського. 2008. Вип. 12. С. 291-296.

2. Гарбузенко Л. В. Декоративно-прикладне мистецтво: крок до художньо-естетичної компетентності: навч.-метод. посіб. Кіровоград : Александрова М. В., 2016. 132 с.

3. Головань М. С. Компетенція та компетентність: порівняльний аналіз понять. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2011. № 8. С. 224-233.

4. Карам А. Сутнісні характеристики феномену "естетична компетентність особистості". *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. К., 2019. С. 81-86.

5. Кучерук О. Методи формування комунікативної компетентності в процесі дидактичного дискурсу. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2010. Вип. 53. С. 77-81.

6. Масол Л. М., Гайдамака О. В., Белкіна Е. В., Калініченко О. В., Руденко І. В. Методика навчання мистецтва у початковій школі: посіб. для вч-в. Х.: Веста; Вид-во «Ранок», 2006. 256 с.

7. Михайлова Л. М. Естетичне виховання молоді: компетентнісний підхід. *Вісник національного технічного університету України: Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2009. №1. С. 158-165.

8. Пометун О. І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О. В. Овчарук*. Київ: К. І. С., 2004. С. 66-72.